

MİTHAT SANCAR • Geçmişle Hesaplaşma

MİTHAT SANCAR 1963 yılında Nusaybin'de doğdu. İlk ve Ortaokulu Nusaybin'de, liseyi Diyarbakır'da okudu. 1984 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Ankara Üniversitesi'nde tamamladığı yüksek lisans ve doktora çalışmalarının bir bölümünü Almanya'da yürüttü. Meslek hayatını, 1990 yılından itibaren Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde sürdürdü. Bu fakültenin Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda 1999 yılında Doçent, 2006 yılında Profesör oldu. Ayrıca KKTC Doğu Akdeniz ve Yakın Doğu üniversitelerinde dersler verdi. Akademik çalışmalarının ağırlık noktalarını Devlet Kuramı, İnsan Hakları, Anayasa Hukuku, Yargı Teorisi, Geçmişle Hesaplaşma, Çatışma Çözümü ve Barış Araştırmaları oluşturdu. Bu alanlarda kitaplar ve makaleler yayınladı. Çeşitli ulusal ve uluslararası konferanslara konuşmacı ve düzenleyici olarak katıldı. *Birgün*, *Taraf*, *Milliyet* ve *Bashaber* gazetelerinde köşe yazarlığı; başta IMC olmak üzere çeşitli televizyon kanallarında programlar yaptı. 7 Haziran 2015, 1 Kasım 2015 ve 24 Haziran 2108 seçimlerinde HDP Mardin Milletvekili olarak parlamentoya girdi. Bir dönem meclis başkanvekilliği yaptı. 23 Şubat 2020'deki 4. Olağan Kongre'de HDP eş genel başkanı seçildi.

İletişim Yayınları 1253 • Araştırma-İnceleme Dizisi 214

ISBN-13: 978-975-05-0526-3

© 2007 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-5. Baskı 2007-2016, İstanbul

6. Baskı 2021, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Alaz Soytemiz

UYGULAMA Nurgül Şimşek

DÜZELTİ Ceren Kınık

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MİTHAT SANÇAR

Geçmişle Hesaplaşma

Unutma Kültüründen
Hatırlama Kültürüne

*Ömrümün ustalarından, yiğit insan
ağabeyim RIDVAN SANCAR'a
hiç dinmeyen hasret ve
hep derinleşen muhabbetle...*

“İyileşecek yaraları olduğu sürece,
geçmiş bugün olarak kalır.”

“Gül Bahçesi” (The Rose Garden) filminden

“Hafızanın yaşamlarımızı yapan şey olduğunu
fark etmek için, parça parça da olsa,
hafızanızı yitirmeye başlamanız gerekir.

Hafızasız yaşam, yaşam değildir...

Hafızamız; tutarlılığımız, aklımız, duygumuz,
hatta eylemimizdir.

Onsuz birer hiçiz...”

LUIS BUNUEL

İçindekiler

ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	17
BİRİNCİ BÖLÜM	
Geçmişle Hesaplaşmanın Genel Teorisi	25
GEÇMİŞLE HESAPLAŞMADA TERİM SORUNU	25
Terimin kökeni ve başka dillerdeki karşılığı	26
Alternatif terimler	28
Türkçe karşılık sorunu	30
Terimin niteliği ya da normatifliği	34
HAFIZA VE HATIRLAMA	35
Unutma kültüründen hatırlama kültürüne	35
Hafızanın yapısı ve hatırlama	38
<i>Toplumsal/kolektif hafıza</i>	39
<i>İletişimsel ve kültürel hafıza</i>	44
<i>Kaydedici ve işlevsel hafıza</i>	46
<i>Negatif hafıza ve hatırlama</i>	48
Hafıza ve hatırlama çatışmaları	52
Hatırlamanın işlevi ve etkileri	57

HAFIZANIN UYANIŞI VE HATIRLAMA KONJONKTÜRÜ	62
Hafıza ve hatırlama konjonktörü.....	62
Ulusal hafızadan kozmopolit hafızaya.....	67
Hafıza ve hatırlama konjonktüründe “Avrupa Projesi”nin yeri.....	69
GEÇMİŞLE HESAPLAŞMANIN EVRENSELLEŞMESİ	73
Evrenselleşmenin düzlemleri.....	76
<i>Ulusal deneyimlerden evrensel birikime</i>	76
<i>Uluslararası ceza yargısı</i>	79
<i>Uluslararası ilişkiler ve özür dileme kültürü</i>	80
Evrenselleşmenin yarattığı imkânlar.....	81
<i>Eleştirel dünya hafızası</i>	82
<i>Yeni uluslararası moral</i>	84
Evrenselleşmenin önündeki engeller.....	85
<i>Özür dilemenin değeri ve etkileri</i>	85
“Yeni uluslararası moral”e karşı “çifte moral”.....	87
<i>Ulusal engeller</i>	91
GEÇMİŞLE HESAPLAŞMANIN BOYUTLARI VE TEKNİKLERİ	93
İmkânlar.....	93
Sınırlar.....	96
GEÇMİŞİN İŞLENMESİ	99
Hakikat arayışı ve hakikat hakkı.....	101
Hakikat kavramı.....	104
Hakikat Komisyonları.....	108
<i>Hakikat Komisyonlarını doğuran nedenler</i>	108
<i>Tanım ve ölçüt sorunu</i>	110
<i>Hakikat Komisyonlarının fayda ve katkıları</i>	116
<i>Hakikat Komisyonlarının başarı şartları</i>	118
<i>Hakikat Komisyonlarına yönelik kuşku ve eleştiriler</i>	119
<i>Hakikat Komisyonlarının değeri hakkında bir değerlendirme</i>	122
GEÇMİŞLE HESAPLAŞMADA HUKUKUN ROLÜ	124
Genel olarak hukukun imkânları ve sınırları.....	124
Ceza ve hukuku.....	126
<i>Yargısız infaz</i>	126

<i>Af</i>	128
<i>Yargılama</i>	130
GEÇMİŞLE HESAPLAŞMANIN HEDEF VE SONUÇLARI	138
Siyasal dönüşüm ve toplumsal normalleşme.....	139
Geçmişin yükünün özel bir görünümü: Kolektif suç tartışması.....	145
Travmayla baş etmek.....	148
Toplumsal barış ve uzlaşma.....	155
İKİNCİ BÖLÜM	
Dünya Deneyimlerinden Örnekler	161
GENEL OLARAK AVRUPA	161
ALMANYA	172
1945-1949: Hesap yılları.....	173
<i>Müttefiklerin geçmişin hesabını görmeleri</i>	173
<i>Almanların kendi geçmişleriyle ilişkileri</i>	176
1950'li yıllar: Unutma ve bastırma.....	179
Hafızanın uyanması ve geçmişle hesaplaşma.....	186
1990'lar: Birleşme ve hesaplaşma.....	188
İTALYA	189
İSPANYA	196
İSVİÇRE	201
JAPONYA	207
GENEL OLARAK LATİN AMERİKA	213
ARJANTİN	217
ŞİLİ	226
GÜNEY AFRİKA	241
SONUÇ YERİNE	
Türkiye'ye Dair Bazı Sorular	255
KAYNAKÇA	261

ÖNSÖZ

“Hikâye” sözcüğü beni hep heyecanlandırmıştır. “Bir insanı tanımak istiyorsak, ‘hikâyesi nedir – hakiki, en iç hikâyesi?’ diye sormamız” gerektiğine ben de inanırım. Hikâye ile kişisel kimlik ve benlik arasında sıkı bir ilişki olduğu görüşüne de katılıyorum. Ayrıca bir edebî tür olarak da “hikâye”yi çok severim.

Hikâye sözcüğünü, bireysel “geçmiş”leri ifade etmek için kullanırız esas olarak. Kuşkusuz toplumların da hikâyeleri vardır; ama onları anlatmak için başka sözcüklere başvururuz, “geçmiş” gibi, “tarih” gibi.

Hikâyemizle kurduğumuz ilişkinin, bugünümüzü ve yarınımızı belirleyen en önemli faktörlerden biri olduğu konusunda zaman içinde iyice ikna oldum. Hikâye ile kişilik/kimlik arasındaki bağı kuran en önemli aracın “hafıza” olduğu konusundaki bilincim berraklaştı, derinleşti. Aynı şeyin, toplumlar için de geçerli olduğunu düşünmeye başladım. Özellikle Almanya’daki deneyimlerim bunda çok etkili oldu.

1980’lerin ortalarından bu yana mesleki ve kişisel nedenlerle hemen her yıl bu ülkeye giderim. Okumalar ve beşeri temaslar, yavaş yavaş beni bu meseleyle akademik düzeyde ilgilenmeye yönelttiler. İlgim yoğunlaştıkça, konunun Türkiye için önemini daha çok kavradım. İsteğim arttı; ama işimin de bir o

kadar zor olduğunu gördüm. Bir literatür deniziyle karşı karşıyaydım; çok farklı kaynaklardan –disiplinlerden– beslenen neredeyse kıyasız bir deniz. Ama pes etmedim; uğraşmaya devam ettim; kitaplar, makaleler topladım; arada şöyle bir karıştırdım onları, notlar aldım. Nihayet 2000 yılında *Birikim*'e bu konuda bir yazı yazdım. Bu kısa sayılabilecek yazı, konuya ilişkin ilk yazımdı; galiba Türkiye'de de başta terim sorunu olmak üzere, bazı ana noktaları tartışan ilk yazıydı.

Ondan sonra, yazmayı sürdürdüm, panellerde konuşmalar yaptım, mülakatlar verdim. Çeşitli olayların etkisi ve farklı çevrelerin ilgisi, önce kavramın ve ardından sorunun değişik boyutlarının daha fazla tanınması sonucunu doğurdu. İlgili arttıkça, bilgi ihtiyacı da arttı; ama bu ihtiyacı karşılayacak Türkçe çalışmalardan mahrumduk. Sistematik çalışmalardan yana fakir oluşumuz, tartışmaların havada kalmasına yol açıyordu. Artık çalışmalarımı bir kitap haline getirmenin zamanı gelmişti bana göre ve 2005 yılı yaz mevsiminin başlarında kararımı verdim.

Elimdeki malzemeyi toparladım, yeni kaynaklar ismarladım ve çalışmaya başladım. Aşağı yukarı bir yıl sonra, yani Mayıs 2006'da kitabın ilk hali ortaya çıkmıştı. Kitabı, İletişim Yayınevi basacaktı. Fakat o sıralar, Heinrich Böll Stiftung Derneği'nden Ulrike Dufner, bir görüşmemizde, “geçmişle hesaplaşma/yüzleşme” konusunda bir uluslararası konferans düzenlemeyi düşündüklerini, bunun için benden katkı istediklerini söyledi; ben de seve seve kabul ettim ve konferansın akademik danışmanlığını üstlendim. Ulrike'yle konuşmalarımız sırasında, kitabımın konferansa kadar onların web sitesinde yayımlanmasının iyi olacağına karar verdik. Böylece kitap basılı halde çıkmadan önce, yaklaşık sekiz ay süreyle <http://boell-tr.org> sitesinde yayımlandı.

Konferans, değişik ülkelerden bu konuda önemli çalışmalara imza atmış insanların da katılımıyla 24-25 Şubat 2007 tarihlerinde Bilgi Üniversitesi'nde yapıldı. Bu da, Türkiye'de bir ilkti.

Araya başka bir çok çalışma girse de, internette yayımlandığı süre içinde kitabı işlemeye devam ettim. Çalıştıkça yayılıyor-

dum, artık bitirmem gerekiyordu. Zaten kitabın sistemi ve kapsamı da epeyce değişmişti, ilk halinin en az bir buçuk katı büyülmüştü. Eylülde yetişecek şekilde, kitapla vedalaştım.

İşte elinizdeki kitabın kısa “hikâyesi”. Toplumların hikâyeleri üzerine bir kitapta, kitabın kendi “hikâyesi”ni anlatmasam, haksızlık olacağını düşündüğüm için yazdım bu satırları.

Bu hikâyenin oluş sürecinde, benim hikâyem açısından çok önemli bir olay yaşadım, babamı kaybettim. Çalışmalara başladıktan iki ay kadar sonra, 2005 yılı Haziran ayının sonunda rahatsızlanmış, yoğun bakıma kaldırılmıştı babam. Hemen İstanbul'a gittim. Birlikte bir kaç gün geçirdik. Meğer son günleriymiş.

Ben babamı çok severim. Kişisel hikâyemde, yani kişiliğimde ve benliğimde öyle özel ve güzel yeri var ki, bunları şimdi yazıya dökmem çok zor; belki ileride.

Nasihahat vermek tarzı değildi; sözün sınırını iyi bilirdi, suskunluğun dilini de. Sevmesi kalpten, ama tezahüratsızdı. Zorluklarla örülmüştü hikâyesi; ama şikâyet etmez, mücadele ederdi. Terbiyesi derin, duruşu zarıftı. Hayatıyla öğretti bizlere emeğin, onurun, dürüstlüğün, hikmetin, diğerkâmlığın değerini. Babamın vefatından sonra, sevgili dostum Orhan, her zamanki mahcup inceliğiyle bir kitap hediye etmişti bana; onun anısına, başsağlığı niyetine. Cevat Akkanat tarafından derlenmiş, *baba, bu kitap sana (Babalar İçin Şiirler)* adını taşıyan bu antolojide Dinçer Sümer'in bir şiiri var; babamı bir parça da olsa anlatmama yardım eder diye ilk dörtlüğünü aktarıyorum:

“Öyle güzel bir yorgunadamdı ki babam,
şöyle bir gülüşüyle ve susuşuyla
emeği, ekmeği, barışı
öğretiverirdi tastamam.”

Sadece bu kitap değil, bütün çalışmalarım ona ithaftır. Fakat bu kitabı yazmaya karar verdiğim anda, ithaf sayfasında yer alacak ismi de belirlemiştım; hikâyemin aile köklerinde babamla

birlikte “en özel ve en güzel yer”de duran, bütün ailenin göz bebeği, arkadaşlarının sevgilisi, babamın çok sevdiği yeğeni, benim canımın parçası Rıdvan –kuzenim diyemem– ağabeyime ayrılmıştı o sayfa. 31 Ekim 2007’de yirmi yedi yıl olacak bizlerden ayrılalı. O zaman yirmi dört yaşındaydı. Ne büyük bir kayıptır bizim için ve ne çok özlüyoruz onu.

Teşekkür faslına geçmek adettendir; ama anlamlı ve değerli bir adet olarak görürüm bunu ve teşekkür borçlanabileceğim insanlara sahip olmaktan da gizli gizli gurur duyarım. Sayıları hiç de az değil onların. Varlıklarından, sohbetlerinden ve sevgilerinden beslendiğim, hepsini tek tek sayamayacağım bu insanların, isimsiz bir teşekkürü kabul etsinler lütfen!

İsmi anacaklarımın başında Dietrich gelir. Lakin, yirmi yıla yaklaşan dostluğumuz boyunca, her görüşmemizden, konuşmamızdan ve ortak faaliyetimizden zenginleşerek çıktığım, her fırsatta ilgilendiğim konularda bana kitaplar, makaleler gönderen çok değerli dostum Dietrich’e nasıl teşekkür edeyim acaba? Çok yorulduğum zamanlarda Münster’in sakinliğinde ona sığınırım; saatler süren bisiklet turları, sonu gelmeyen sohbetler yapar; birlikte susarız. Bu kitabın konusunu da en çok onunla konuştuk, değişik hafıza mekânlarına geziler yaptık. Takıldığım yerlerde zihnimi açtı, yine onlarca kitap yolladı bana. Beni varlığıyla rahatlatan, dostluğuyla besleyen Dietrich’e sonsuz teşekkürler.

Bu kitabın resmî editörü, aslında bir çok çalışmamın da gayri resmi editörü ve öyle görünüyor ki, kendisine her zaman teşekkür borçlu kalacağım güzel dostum, aziz kırvem Tanıl’a, borcunun bir kısmını burada büyük bir zevkle ifa ediyorum.

Çalışmalarımın en titiz düzeltmeni eşim Türkân, bu çalışmamda da emeğini ve dostluğunu esirgemedi. Yürekten teşekkür ediyorum ona.

Ve kızım Dicle; en yoğun anlarımda narin dokunuşları ve sıcak öpüşleriyle, hem beni tazeledi hem de ortak zamanlarımızın hırsız olma duygumu dağıttı, vicdanımı rahatlattı. Bir de, çalışmaktan bunaldığım vakitler, çalışma odamdaki piyanosuyla “nefis resitaller” vererek, ruhumu açtı. Kitabın bir yerle-

rine sinmiş bir müzikle karşılaşırsanız, bilin ki, Dicle'nin parmaklarından. Hepsi için ne kadar teşekkür etsem azdır sana Dicloşum.

“Hikâyelerimiz, tamamlanmamış süreçler, hâlâ devam eden serüvenler, henüz çözülmemiş gizemler, sonunu ancak bekleyip görebileceğimiz açık kitaplardır,” diyor William L. Randall, *Bizi 'Biz' Yapan Hikâyeler* adlı kitabında. Aynı şey bu kitap için de geçerlidir. Bir başlangıç olarak düşündüm hep bu kitabı; o nedenle tamamlanmamıştır, ucu açıktır benim için. “Yürüyüş”ün devam etmesi ve “yürüme”ye katkısının olmasıdır beklentim ve dileğim; Eduardo Galeano'nun sözünü ettiği “yürüme”yi kastediyorum:

“O ufuktadır, diyor Fernando Birri. Ben iki adım yaklaşıyorum, o da iki adım uzaklaşıyor. On adım yürüyorum, ufuk da on adım öteye koşuyor. Ne kadar yürürsem yürüyeyim, ona asla ulaşamayacağım. Ütopya neye yarar? İşte buna yarar: Yürümeye.”

MİTHAT SANCAR
Ankara, Ağustos 2007